

POVIJEST NASTANKA NOVIH LITURGIJSKIH KNJIGA

Dr Jerko FUČAK

Nove liturgijske knjige posljednji su domet jednog dugog procesa liturgijske obnove. Jučerašnje predavanje dra Turčinovića otvorilo je pred nama široku panoramu molitvenog života Crkve kroz vjekove sa svim plimama i osekama koje su se tijekom vjekova izmjenjivale i koje su gotovo sistematski bogoslužje odvajale od pobožnosti i molitve naroda Božjega. Ovdje bismo htjeli dati sažet pregled nastojanja 20. stoljeća, koja svojim rezultatom — novim liturgijskim knjigama — bude nadu da se nalazimo pred jednim epohalnim zaokretom po kojem će se narod Božji opet moći u bogoslužju susretati sa svojim Bogom.

Liturgijska obnova u 20. stoljeću

Liturgijska obnova koju je proveo Drugi vatikanski sabor i koju je Vijeće za provedbu njegove Uredbe o sv. bogoslužju prenijelo u nove liturgijske knjige ima svoje bliže korijenje u liturgijskom obnoviteljskom pokretu koji je 1911. započeo papa Pijo X. Od toga se vremena veoma mnogo piše, ispituje, traži i govori o liturgijskoj obnovi. Ne samo za vrijeme Pija X, nego i nakon njega. Tako je Pijo XII 1945. za Časoslov odobrio novi, jasniji, latinski prijevod Psaltira, što ga je priredio Papinski biblijski institut, a 1947. izdao encikliku »Mediator Dei«, koja se s pravom naziva »Magna charta« liturgijske obnove sve do Drugog vatikanskog sabora. Proučavanja i diskusije za koje je ona dala povoda i poticaja dovela su malo po malo do prvobitne svijesti Crkve da bogoslužje nije monumentalna — i zato nedirljiva i nepromjenljiva — katedrala, nego živa i životvorna biljka koja se — baš stoga što je živa — neprestano razvija, prilagođuje, pa i obrezuje.¹

Već je prije toga, godine 1946, Pijo XII u tadašnjoj Kongregaciji obreda osnovao posebnu *Komisiju za reformu liturgije*. Njezini su prvi

¹ Značajna je u tom pogledu diskusija npr. u Italiji između franjevca Augustina Gemellia i bolonjskog nadbiskupa Nasalli Rocca-e s obzirom na Časoslov. Usp. NASALLI ROCCA, *De Breviario Romano et Calendario eiusdem Breviarium reformandi*. Bologna 1947; *Rivista del Clero italiano* 28 (1947), 389 sl; *Rivista liturgica* 35 (1948), 83 sl; FAMOSO, Salvatore, *Guida pratica per il nuovo ufficio divino*. (Brescia), str. 8.

plodovi: obnovljeno Vazmeno bdjenje (1951), novi euharistijski post i večernja misa (1953) i pojednostavljenje brevijarskih rubrika (1955).²

Od svibnja 1956. do svibnja 1957. konzultirala je Kongregacija obreda episkopat cijeloga svijeta glede reforme Brevijara. Skupljen je ogroman i dragocjen materijal. Ispitivanje toga materijala pokazalo je kako je potreban svestran studij osobito posljednjeg velikog perioda molitvenog života u Crkvi, perioda od Tridentinske obnove pa do naših dana, perioda od gotovo punih četiri stotine godina. Taj je studij samo s obzirom na Brevijar imao obuhvatiti *Rubricas generales* iz 1568, pa onda mnoge izmjene koje su tijekom vjekova nadolazile, osobito *Additiones et variationes* Pija X, pa Dekret o pojednostavljenju rubrika iz 1955, a k tome oko 4000 raznih dekreta i odgovora Kongregacije na mnoge upite koji su joj tijekom stoljeća dolazili iz svega svijeta. Bio je to čvrst i visok zid koji je narod dijelio od liturgije, ali i ogroman predmet koji je trebalo pomno proučavati. Posao je bio dugotrajan pa je nadživio i Pija XII i nastavio se pod Ivanom XXIII. I kad je ovaj posljednji nagovijestio Sabor, odlučio je da će pitanje i osnovna načela liturgijske obnove riješiti saborski oci. Stoga je 25. srpnja 1960. papa izdao samo *Motu proprio Rubricarum instructum*, tj. pojednostavnio rubrike mise i Brevijara.

Pravu je reformu bogoslužja proveo Sabor u svojoj kronološki prvoj — uredbi o sv. bogoslužju *Sacrosanctum Concilium* koja je promulgirana 4. prosinca 1963.

Obnova Časoslova na II. Vatikanskom saboru

Pred stručnjacima koji su u predpripravnim komisijama spremali Sabor našao se najprije sav onaj već spomenuti materijal koji je skupila Komisija osnovana 1946, pa onda onaj što je nastao kao plod konzultacije s biskupima svijeta 1956/57, a k tome je nadošla sila građe koju su prikupile predpripravna i pripravna komisija Sabora. Bilo je tu silno mnoštvo prijedloga i zahtjeva tako različitih da su s obzirom na Brevijar išli u rasponu između radikalnoga *supprimatur* do najustajalijega *nihil innovetur*.

I Pripravna je komisija pomnim studijem sve te građe dosta lako i veoma jasno uočila da osnovni uzrok krize Brevijara leži u raskoraku između naravi *Časoslova* i juridičkog poimanja *oficija*. Po svojoj naravi on je molitva kršćanske zajednice u ime i u zajednici s Kristom, Glavom Crkve i njezinim vrhovnim Svećenikom; a pravno poimanje *obveze* i praksa kroz vjekove učinile su ga molitvom isključivo monahâ i klerikâ u tolikoj mjeri da se vjerničko moljenje Brevijara smatralo *privatnom* i samo *osobnom*, a ne javnom molitvom Crkve (jer se za to tražilo pravno opunomoćenje koje su, vjerovalo se, imali samo monasi i klerici). S tim je u svezi i drugi uzrok krize Brevijara: izvorno je on molitva raspodijeljena *na sav dan* i povezana s određenim

² Usp. AAS 43 (1951), 128; 45 (1953), 15—24; 47 (1955), 218.

urama dana i noći da označi *posvećenje vremena*, osigura onu *neprekidnost molitve* koju naglašava Evanđelje (Lk 18,1) i predoznači vječnu hvalu na nebesima; a moralni i pravni *propisi* tumačili su kako je dovoljno da se sav izrecitira odjednom za 24 sata, pa čak se nekim uzorom smatralo da se to učini odjednom i za dva dana. Svijest je odsmjerenjena od *posvećenja vremena* i sva usredotočena na *obvezu svećenika*, monaha i redovnika.

A shvaćen (gotovo isključivo) kao obveza, Časoslov nije mogao ne postati težak, pa i dosadan. Recitirao se (vrijedi li to samo za prošlo vrijeme?) samo iz dužnosti. A kad se htjelo istinski moliti, uzimala bi se krunica ili posizalo za drugim, često veoma sladunjavim i teološki anemičnim, molitvama.³ Čak u sjemeništima, pa i klerici s višim redovima, koji su bili »obvezani« na Brevijar, morali su zajednički moliti druge molitve, ali ne njega. Brevijar je tako gotovo posvuda, osim u redovničkim i kanoničkim zajednicama, konfiniran u privatnu molitvu isječaka ili okrajaka slobodna vremena. Nije ni čudo da su mnogi tražili ukinuće tako shvaćena Brevijara. Ali iz toga je stanja nastala i živa potreba reforme. I to reforme koja se, očito, nije mogla ograničiti na to da otkloni »suprastrukture« Brevijara, da ga očisti samo od stoljetnih nanosa, pa da se dođe, recimo, do Brevijara sv. Benedikta ili Grgura Velikoga, pošto se iz njega izbace naivne legende »drugoga nokturna« ili preveliko obilje svetaca. Osjećala se, naprotiv, živa potreba jednog korijenitog i bitnog zahvata koji će od svećeničkog »Oficija« ponovno učiniti molitvu cjelokupne kršćanske zajednice i od »Brevijara« Časoslov, liturgiju svih časova. Sve to pak u strukturama modernog vremena, ali tako da se ipak ne prekine s prošlošću i da ne propadne ništa od onoga što se iz tradicije danas još može dobro i korisno ugraditi u željenu novu strukturu.

Na taj su način, iz te tako živo uočene potrebe, nastala osnovna načela po kojima je Drugi vatikanski sabor reformirao Časoslov:

1. On je molitva sve Crkve, svega naroda Božjega, Glave i Tijela, koje se ne sastoji samo od klera i redovnika, nego koje nužno i bitno uključuje sve vjernike, bilo da oni mole pojedinačno, bilo zajednički.

2. On je *Liturgia horarum*, Časoslov, određen, dakle, za posvećivanje cijelog tijeka dana i noći, pa treba da se svaki njegov čas moli u svoje vrijeme, kako je to bilo već u SZ-u, pa onda u apostolsko vrijeme i u vrijeme prve Crkve.

3. Posrijedi je, dakle, ne *oficij*, dužnost, obveza, nego liturgija, bogoslužje. Sveti je sabor dao i sasvim konkretne norme kako će se ta načela u djelo provesti. Odredio je npr. da se dosadašnji »Matutin« preuredi tako da se može istinski moliti u svako doba dana ili pak u noći, da u njemu bude manje psalama a više čitanja (stoga se i zove *Officium lectionis*); da se *Prima* dokine, a od ostalih *triju malih hora* da se može moliti jedna, i to ona koja odgovara vremenu u koje se

³ Značajno je kako se npr. u našem stoljeću daje sve više mjesta liturgijskim molitvama u hrvatskim molitvenicima. Usp. RADIĆ, Jure, *Liturgijska obnova u Hrvatskoj*. Zagreb 1966, 60–67.

moli; da se *Psaltir* revidira i razdijeli na više tjedana a ne samo na jedan; da u *Časoslovu* bude obilniji i pristupačniji stol *Riječi Božje*; da djela svetih Otaca u njemu budu pomnije probrana, a hagiografije povijesno ispravljene; da se *himni* vrate na njihov prvotni oblik, da se očiste od mitoloških prizvuka i svega što ne odgovara kršćanskoj pobožnosti, a dosadašnjima da se dodaju i novi himni; da se definiraju prikladne zamjene *Časoslova* s drugim liturgijskim činima; da se promiče liturgijsko pjevanje i, što je osobito važno, da se dade mogućnost moljenja *Časoslova* na razumljivu jeziku, napose onima koji (dobro) ne razumiju latinski.⁴

Vijeće za provedbu Konstitucije o liturgiji

Nepun mjesec dana nakon promulgacije ovih načela i normi u saborskoj konstituciji o svetom bogoslužju osnovao je papa Pavao VI, 3. siječnja 1964, *Consilium ad exequendam Constitutionem de S. Liturgia*. Pedeset kardinala i biskupa, stotinu i pedeset stručnjaka iz svih krajeva svijeta podijeljenih u 40 radnih grupa na trinaest plenarnih i bezbroj partikularnih sjednica proživljavalo je u tom Vijeću kroz više od šest godina⁵ čudesne i prijelomne dane u povijesti Crkve, dane pune naporna i ozbiljna posla, puna poteškoća, nedoumica i pokusa, ali i dane pune radosti, iščekivanja i obilnih plodova. Sutiljivim su, marljivim i savjesnim radom pripravili najprije 365 raznih shema za plenarne sjednice i mnoštvo drugih dokumenata — konstitucija, dekreta, instrukcija, a onda napokon cijelu seriju novih liturgijskih knjiga. Iz *Rimskog obrednika* izašao je dosad *Red vjenčanja* (19. ožujka 1969.), *Red krštenja* (15. svibnja 1969.), *Red sprovoda* (15. kolovoza 1969.), *Red redovničkog zavjetovanja* (2. veljače 1970.) i *Red kršćanske inicijacije odraslih* (6. siječnja 1972.). Iz *Rimskoga pontifikala* izašao je dosad *Red ređenja đakona, prezbitera, biskupa* (1967.), *Red posvete djevica* (31. svibnja 1970.), *Red blagoslova opata i opatice* (9. studenoga 1970.), *Red blagoslova katekumenskog i bolesničkog ulja i pravljenja krizme* (3. prosinca 1970.) i *Red potvrde* (22. kolovoza 1971.). Osim toga izašao je i *Rimski kalendar* (14. veljače 1969.), uskoro će valjda izići *Martirologij* i *Ceremonijal*. *Rimski misal* izlazio je po dijelovima: najprije je izašao *Red mise i uređenje misala* (6. travnja 1969.), onda *Red misnih čitanja* (25. svibnja 1969.), onda euhološki dio *Misala* (26. ožujka 1970.) te napokon *Red misnih pjevanja* (24. lipnja 1972.). Napokon je 11. travnja 1971. izašla i *Liturgia horarum* ili *Časoslov*.

Premda su pojedine knjige izlazile redom koji su diktirale mnoge, pa i slučajne, okolnosti ipak je namjerna i stoga značajna činjenica da je *Misal* izašao prije *Časoslova*. Pijo V. započeo je potridentsku liturgijsku reformu izdanjem *Rimskoga brevijara* 1568. Istom je dvije go-

⁴ Usp. Konstituciju *Sacrosanctum Concilium*, pogl. IV, str. 83—101.

⁵ 8. svibnja 1969. osnovana Kongregacija za bogoštovlje (*Congregatio pro cultu divino*), ali je odlučeno da Vijeće ostaje dok ne dovrši svoj posao. Tako je ono imalo svoju posljednju sjednicu 9—10. travnja 1970.

dine nakon toga, 14. srpnja 1570, promulgirao *Rimski misal*. Točno četrina stoljeća nakon toga, 26. ožujka 1970, Pavao VI. objavljuje *Rimski misal* obnovljen odlukom Sveopćeg sabora drugoga vatikanskog, a godinu dana nakon njega, 11. travnja 1971, *Rimski časoslov*. U naše je dane ponovno proradila svijest da je središte, izvorište i vrhunac svega, pa tako i molitvenog, života Crkve euharistija. Stoga papa novim generacijama Crkve prije svega povjerava *Misal*, knjigu za slavljenje euharistije, srce naroda Božjega. Istom godinu dana nakon *Misala* dolazi *Časoslov*, koji s jedne strane na različite sate dana produžuje euharistijsko otajstvo, a s druge strane najbolje stvara raspoloženja potrebna za slavljenje euharistije.⁶

U ovom je referatu nemoguće izvijestiti o tom kako su nastale sve nabrojene bogoslužne knjige. Pokazat ćemo stoga samo na dva primjera — na Lekcionaru i Brevijaru — s koliko je znanstvene i pastoralne pomnosti Vijeće za provedbu liturgijske konstitucije nastojalo načela Koncila provesti u liturgijskim knjigama.

Nastanak novog misnog lektionara

U proljeće 1964. povjereno je jednoj od 4 radnih grupa Vijeća da pripravi reviziju misnog lektionara. Ta se grupa službeno zvala *Coetus IX*, a u njoj su bili okupljeni liturgičari, bibličari, katehitičari i pastoralisti cijelog svijeta. Njihov se posao odvijao u više etapa.

1. Sistematski pregled odlomaka koji su se dosad čitali u misi. To je obuhvaćalo cjelovit studij latinske liturgije od 6—12. st, zatim ispitivanje liturgijskih knjiga 15 istočnih obreda i lektionara svih reformiranih Crkava od 16. st. do danas. Osim toga taj je posao zahtijevao sintezu svih radova koji su na tom polju učinjeni u posljednjih 80 godina. Na taj su način otkrivene konstante i varijante lektionara te je, kako je želio Koncil, mogla biti »sačuvana zdrava predaja i ujedno otvoren put opravdanom napretku« i omogućeno je »da novi oblici na neki način organski izrastu iz već postojećih oblika«.⁷

2. 1965. tridesetak bibličara — sve ponajveća imena katoličke egzegeze⁸ — sastavilo listu ulomaka SZ i NZ vrijednih da uđu u nedjeljni lektionar. Tu su uvrstili ulomke koje su smatrali važnijima za razumijevanje povijesti spasenja, a osim toga i dosta narodu shvatljivima. Ta je lista dana na konzultaciju oko stotinu stručnjaka posebno angažiranih u katehizaciji i pastorizaciji. Dobilo se tako oko 2500 cedulja glede izbora tekstova, glede početaka i svršetaka pojedinih ulomaka i glede njihove uporabe u bogoslužju i pastorizaciji.

3. Na 14 sjednica ove radne grupe (*coetusa*), koje su se od 9—12. rujna 1963. do 9—15. veljače 1965. održavale u raznim gradovima Evro-

⁶ Usp. Konstituciju *Canticum laudis*, br. 12.

⁷ *Sacrosanctum Concilium*, br. 23.

⁸ Evo najpoznatijih: P. Auvray, E. Beauchamp, P. Benoit, H. Cazelles, H. Duesberg, J. Dupont, A. Feuillet, A. George, J. Guillet, X. Leon-Dufour, S. Lyonnet, R. Mc Kersie, D. Mollat, E. Osty, I. De La Potterie, B. Rigaux, R. Schnackenburg, A. Schökel, H. Schürmann, R. Tournay, I. Trinquet.

pe,⁹ iz svih su prijašnjih studija i privremenih prijedloga izrasla *opća načela i smjernice* za reviziju lekcionara. Ta su načela, kako su nastajala, podastirana ocima Vijeća koji su ih odobrili na svojim sjednicama u listopadu 1964, u svibnju 1965. i u listopadu 1966.

4. 14. listopada 1965. Vijeće je na molbu Biskupskih konferencija u Njemačkoj i Francuskoj (jer su mnogi Nijemci i Francuzi bili stručnjaci u radnoj grupi koja je pripravljalala lekcionar) pripravilo provizorni svagdanji lekcionar *ad experimentum*. Ti su eksperimenti pomogli pripremiti *svagdanji lekcionar* pa je on 28. listopada 1966. odobren *ad experimentum* i već se te godine za Došašće počeo upotrebljavati u nekim državama, npr. u Italiji.

5. U srpnju 1967. Vijeće objavljuje *pro manuscripto* nacrt novoga lekcionara pod naslovom *Ordo lectionum pro dominicis, feriis et festis Sanctorum*. Taj je nacrt (474 str.) poslan na konzultaciju svim Biskupskim konferencijama svijeta, svim sudionicima Prve biskupske sinode i 800 stručnjaka bibličara, katehetičara, pastoralista, koje su predložile Biskupske konferencije svega svijeta.

6. Oko 800 osoba ili tijela poslalo je svoje opaske na taj nacrt. Dobiveno je tako oko 400 općih opasaka i oko 7000 cedulja glede samog teksta lekcionara. Na temelju tih opaski i prijedloga radna je grupa potpuno preradila svoj prvi nacrt: izbacila je odveć teške tekstove, dodala neke važne ulomke, bolje porazdijelila retke u njima, preuredila čitanja korizmenih nedjelja i po kojega većeg blagdana. Najvažnije od tih promjena odobrene su na 10. općoj (plenarnoj) sjednici Vijeća 23.—30. travnja 1968, pa je *Temporal* lekcionara predan u Vatikansku tiskaru krajem srpnja 1968.

7. I dok se taj dio tiskao, posljednje su sjednice radne grupe — zimi 1968/69. — posvećene svetačkim, zajedničkim, obrednim, prigodnim i zavjetnim čitanjima. I tu su mnogo pomagali partikularni lekcionari odobravani onamo od 1965.

8. Konačno je 25. svibnja 1969. objavljen tipički *Ordo Lectionum Missae*. On sadrži samo naslove, incipite i oznake redaka pojedinih čitanja. Istom će kasnije (1971. i 1972.) izaći tekstovno potpun latinski *Lectionarium* u tri sveska.

9. Na temelju *Ordo Lectionum Missae* i po načelima koje je dalo Vijeće 25. siječnja 1969¹⁰ izrađuju se prijevodi na pojedine narodne jezike. Upravo je ovih dana dotiskan hrvatski prijevod svega lekcionara. Među prevodilačkim načelima osobito se ističe kako treba poštovati govorničke i literarne značajke različitih književnih rodova koji se u Pismu nalaze, što je veoma važno za cjelovito prenošenje Poruke. Otvara se zatim mogućnost prevođenja iz izvornih tekstova, a ne samo iz Vulgate, što ima svoje veliko ekumensko značenje. Prijevodi, napo-

⁹ 9—12. rujna 1963. u Bresciji (Italija), 12—13. listopada 1964. u Rimu (Italija), 30. rujna 1965. u Rimu (Italija), 13. studenoga 1965. u Rimu (Italija), 28—30. travnja 1966. u Rimu (Italija), 20—22. lipnja 1966. u Klosterneuburgu (Austrija), 21—26. studenoga 1966. u Nemi-u (Italija), 26. siječnja — 3. veljače 1968. u Laveno-u (Italija), 4—8. ožujka 1968. u Mont Ste-Odile-u (Francuska), 1—5. travnja 1968. u Neuilly-u (Francuska), 8—10. svibnja 1968. u Stasbourg (Francuska), 11—16. prosinca 1968. u Münchenu (Njemačka), 9—12. siječnja 1969. u Vanvesu (Francuska), 9—15. veljače 1969. u Milanu (Italija).

¹⁰ Usp. *Notitiae* 5 (1969), 3—12.

kon, treba da budu prilagođeni prilikama, mentalitetu i predaji pojedinih naroda, što će bogoslužje uvelike približiti svakom narodu na njegov način.

Cio rad na novom lektionaru eminentno je, dakle, pastoralno usmjeren. Svrha i kriterij izbora, podjele i usklađivanja ulomaka bila je: da kler i vjernici što obilnije čuju te što bolje i plodovitije razumiju i prihvate Riječ Božju. Novi lektionar polazi od najboljih liturgijskih predaja i od najnovijih rezultata moderne egzegeze i svim vjernicima pruža najvažniji dio Svetog pisma, kako je to želio Koncil i kako o samom Lektionaru veli papa Pavao VI: sve je u njemu tako uređeno da u vjernicima sve više raste *glad za Riječju Božjom* (Am 8,11) i da pod vodstvom Duha Svetoga narod novog Saveza bude sve moćnije potican na potpuno jedinstvo Crkve. Riječ Božja bit će tako narodu Božjemu obilnija hrana, trajan izvor života, glavni sadržaj kršćanskog nauka i jezgra teološkog naučavanja.¹¹ To je »prava svrha novog Lektionara i nada koja radošću ispunja sve one koji su imali čast pripravljati ga«, završava svoj prikaz Lektionara Gaston Fontaine, tajnik radne grupe — Coetus IX.¹²

Nastanak novoga Časoslova

Časoslov je — kao i Misal — pripravljalo više radnih grupa Vijeća. Prije no što će — po načelima Koncila — pripraviti svaka od njih svoj dio budućega Časoslova, sve su one morale najprije upoznati i zajednički pronaći novu *strukturu* Časoslova u koju će se ugraditi dijelovi koje će svaka od njih pripraviti, a tako i načela po kojima će raditi.

U svim je radnim grupama bilo preko 100 stručnjaka — liturgičara, bibličara, patrologa, orijentalista, hagiografičara, glazbenika, rubricista, župnika, monaha, redovnika — koji su svi više ili manje stalno radili kroz šest godina. Budući da nije bilo moguće da se svi sastaju, sastajala su se povremeno po dva odgovorna člana svake grupe da studiraju nastale probleme i da donose prikladna rješenja. Martimort, koji je sav taj rad koordinirao, naglašuje da se ugodno sjeća kako je to bila prava i radosna suradnja, koja se s vremenom pretvorila u duboko prijateljstvo.¹³

Načela tako izrađena svaki bi se put podlagala odluci biskupa svega Vijeća, u kojem su, kako je poznato, bili predstavnici biskupa svega svijeta. Njihova studioznost i zalaganje u tom poslu izgrađivalo je, po sudu istoga Martimorta,¹⁴ i hrabrilo stručnjake. Nema ni jednog članka u *Uredbi Časoslova* koji biskupi nisu ispitali, a dobar su dio odredaba i izglasali. Nakon svake sjednice Vijeća upućen je svim odgovornima pojedinih grupa opširan zapisnik o svemu što se ondje govorilo i predlagalo. Članovi su Vijeća osim toga više puta za vrijeme

¹¹ Usp. Apostolsku konstituciju *Missale Romanum* od 3. travnja 1969. i *O općem ustrojstvu Lektionara*, br. 10.

¹² *Commentarium ad Ordinem Lectionum Missae*. E Civitate Vaticana 1969, str. 31.

¹³ *L'«Institutio generalis» et la nouvelle «Liturgia horarum»: Notitiae* 7 (1971), 218.

¹⁴ *Onđe*, str. 219.

samih sjednica isprobali budući Časoslov iz za to umnoženih knjižica.

Tako izrađena načela budućeg Časoslova podastro je papa 1967. Sinodi biskupâ, a 1969. svim biskupima svijeta. Episkopatu francuskog govornog područja i nekim drugim pokrajinama dana je osim toga široka ovlast za eksperimente s novim Časoslovom još prije definitivne izradbe svih njegovih dijelova. Prije objavljivanja Časoslov je još podastrt kompetentnim dikasterijima Rimske kurije. Tako je novi Časoslov doista kolektivno djelo, koje i po broju suradnika i po važnosti stvorenih načela daleko nadmašuje Brevijar i Pija V. i Pija X.

Sav ovaj rad na novim liturgijskim knjigama sažet je u apostolskim konstitucijama i općim uredbama te prethodnim napomenama što se nalaze na početku svake od tih knjiga. Samo dubok i poman studij tih dokumenata i njihovih komentara daje garanciju da se u liturgiji neće ponoviti ona rigidnost i beživotnost kakva je tipična za potridentsku protureformaciju. Ostanimo i opet — primjera radi — kod Časoslova.

Samo poman studij apostolske konstitucije *Canticum laudis* i *Opće uredbe liturgije časova* otkrit će nam s koliko su brižljivosti u Časoslov utkana već spomenuta načela koja je o njemu dao Koncil.

Časoslov je najprije molitva *svega naroda Božjega*, i to prvenstveno njegova *zajedničarska molitva*. Crkva se kao zajednica stvara i izgrađuje kroz molitvu (usp. *Djela apostolska*). Svaki njezin molitveni izraz jest plod njezine dotadanje stvorenosti, ali i mjerilo njezina rasta. To vrijedi ne samo za univerzalnu Crkvu nego i za svaku zajednicu unutar nje. Sto je zajednica crkvenija, to se spontanije izražava u molitvi, napose u ovoj molitvi Časoslova, koju je Crkva u sebi rodila i odgojila. A da taj izražaj bude što jači, treba da prorade višestruki angažmani. Oni će npr. pomoći da molitva Časoslova bude donekle ritmizirana, ali ne stoga i monotona, nego da uvijek sačuva dovoljno žara, topline, raznolikosti, prilagodbe, svježine i života. Tomu će mnogo pridonijeti i raznolikost vanjskog načina moljenja i držanja pri moljenju, pa onda njegovanje čuvstvene strane religioznog života, uvažavanje pojedinih vremena crkvene godine. Svačije sposobnosti treba da prorade, svi treba da pridonose autentičnosti izražaja Crkve u ovoj molitvi. I dari pjevanja, i dari prevođenja, i dari organiziranja, i dari glazbe, i dari odvažnosti. Ne bismo se smjeli pomiriti s time da budemo samo potrošači.

Časoslov je, osim toga, *Liturgia horarum*, bogoslužje svih časova. To je novo ime za ovu molitvu plod dugih razmišljanja, diskusija i — po svjedočanstvu Martimortovu — dubokih duhovnih iskustava, a nadasve koncilskoga stava: »Od stare je kršćanske predaje božanski časoslov tako uređen da se slavljenjem Boga posveti čitav tok dana i noći«. ¹⁵ Svijesno je stoga napušten naziv *Brevijar*, jer on predpostavlja neku drugu knjigu ili knjige koje skraćuje, dok je Časoslov već stoljećima samostalna knjiga. Osim toga postoje i drugi brevijari, krat-

¹⁵ *Sacrosanctum Concilium*, br. 84. Usp. i br. 88 i 94.

ki sažeci nekih drugih knjiga, pa ovo nije naziv koji bi isključivo označavao Časoslov. Još se donekle upotrebljava naziv *Božanski oficij* jer nekako odražava prastari naziv *Opus Dei*, ali se u dokumentima upotrebljava mnogo opreznije, jer nosi prizvuk juridički shvaćene dužnosti. Već samo, dakle, naumice promijenjeno ime treba da nas upozorava da je pred nama molitva kojom treba posvećivati cio dan, sve njegove časove, osobito one u koje se zajednica (obiteljska, župna, svećenička, redovnička) sastaje. Stožeri su joj *Jutarnje pohvale*, posveta jutra, i *Večernja molitva*, što se moli potkraj dana. Negdje između njih, gdje je to najzgodnije za odnosnu zajednicu, moli se *Srednji čas* (i uzima se treći, šesti ili deveti čas, već prema tome da li se on moli oko devet sati ujutro ili o podne ili pak oko tri sata popodne). Povečerje se moli neposredno prije spavanja (makar to bilo i nakon pola noći), a *Služba čitanja* obavlja se u vrijeme koje je za zajednicu najzgodnije te se može i spojiti s kojim god drugim časom. Postoji i mogućnost spajanja svakog časa s euharistijom. Psalmodija u tom slučaju zamjenjuje pokornički čin u misi, a *Benedictus* se ili *Magnificat*, ako je posrijedi *Jutarnja* ili *Večernja*, pjeva ili moli nakon pričesti.

Samo ime, napokon, upućuje na to da je *Časoslov liturgija*, a ne pravo ni pravna obveza. Tu nam treba osobito mnogo učiti i obraćati se. Treba ga uzeti ne rigidno, ne artificijelno, nego životno i po smislu. Nikako brzati da se što prije ispuni dužnost, nego pažljivo oslušivati Očev glas, poziv, razgovarati, odazivati se. Ovo hoće biti živa molitva, a ne stereotipizirani formular, jer kršćanstvo nije religija molitvenih mlinova. Ona hoće i za nas biti što je bila za sv. Augustina: »Psalterium meum, gaudium meum!« A za to je potrebno njegovati mnogo toga. Nutarnji stav vjere na prvome mjestu. Ali i mnogo toga izvana. Način recitiranja, na primjer. Taj bi morao biti što sličniji modernom umjetničkom recitalu, koji tekstu daje život, a riječi svu njezinu silinu i doživljajnost. Nikako ne bi smio biti obezobobljeno i beživotno ponavljanje obrazaca »recto tono«, kako god ono bilo za zajednicu možda najlakše i koliko god davalo dojam njezine jedinstvenosti. Jer, bila bi to jedinstvenost mrtvila, a ne života. Obilno se valja okoristiti i mogućnošću da psalam i koji drugi dio Riječi pročita pojedinac onako kako je on u sebi čuje, jer ona u svačijem srcu odjekuje na njegov način, pa tako do drugoga dolazi izražajnije, te se u zajednici snažnije doživljava. U zajednici će osobito pogodno biti tzv. respozorijalno moljenje: jedan što izražajnije čita psalam, a zajednica nakon svake smislene cjeline ili kitice ponavlja neki poklik, zaziv ili antifonu. Ako se moli u dva kora, nije baš potrebno da se korovi izmjenjuju nakon svakoga dvostiha. Bolje će biti da se izmjenjuju nakon svake smislene cjeline ili kitice. Moljenje psalama treba prilagoditi njihovu književnom rodu. I pjevanju treba dati njegovo mjesto. Pjevati bi trebalo osobito himne. Oni na početku svakog časa uvode u smisao blagdana, časa; okupljaju zajednicu, stvaraju u njoj molitveno raspoloženje, što se najbolje postiže skladnim pjevanjem. I neće uvijek biti potrebno, pa ni uputno, pjevati cio himan, nego samo ono i onoliko koliko je potrebno za pravo »uštivanjanje« zajednice. Bit će stoga bolje pjevati

dvije kitice koje svi znaju nego sve što većina možda ne zna, pa ono »napikavanje« raštima i ono što je prvim kiticama možda postignuto. Nekad će biti dobro jednu kiticu pjevati, drugu lijepo recitirati. I promjena je važna. Treba pripaziti i na raznolikost napjeva. Valja oživljavati stare, ali i stvarati nove napjeve. I poza tijela, i boja glasa, i tempo moljenja i čitanja, i odnos moliteljâ jednih prema drugima — sve to treba da odgovara molitvenoj atmosferi. Ako se jedan *andante* svira *presto* ili *allegro*, upropaštena je i najljepša glazba. I ne vrijedi to samo za pjesmu, nego za svaki tekst. Jer, napisana riječ ima svoj ritam, baš kao i govorena. I *šutnja* je veoma važna komponenta molitve. Omogućuje da Riječ obilno odjekuje prostorima duše i nailazi na osobni odgovor i odziv. Molitvu Časoslova treba osvježivati i prikladnim izborom pojedinih njegovih dijelova. I obilno se služiti mogućnostima koje u tom pogledu daje Uredba Časoslova. Uz pozivnik (*invitatorium*) mogu se umjesto Ps 95 uzeti i Pss 100, 67 i 24. Čitanja se, a tako i psalmi, mogu prilagoditi zajednici, njezinim potrebama, prilikama i prigodama u kojima se nalazi. Umjesto predviđenih psalama mogu se u tu svrhu uzeti psalmi iz drugih dana, pa i iz drugih časova. Sve to, dakako, ne smije biti hirovito, nego po smislu. Stoga treba taj smisao neprestano tumačiti i sebi i zajednici koja moli. Osobito treba pripaziti da se bez ozbiljna razloga tijekom poluslužjednih čitanja i struktura Psaltira ne opterećuje i ne prekida privatnim pobožnostima i ne pretrpava svecima.

U svezi sa svim time trebalo bi dobro uočiti da na početku Časoslova, a tako i Misala, ne stoje, kao u dosadašnjim Brevijarima i Misalima *Rubricae generales*, nego *Institutio generalis liturgiae horarum*, odn. *Missalis Romani*. Tu se više ne daje samo opis obreda, nego teološko-doktrinarno, asketsko-duhovno i povijesno-pastoralno tumačenje njihova smisla i usmjerenje za razumno, pobožno i plodovito sudjelovanje. To je poziv na metanoju, a ne samo vanjsko upućivanje u obred.

Časoslov u Hrvatskoj

Prije nego zaključimo treba barem spomenuti kako sve ovo na poseban način vrijedi za nas Hrvate, koji u pogledu moljenja Časoslova na narodnom jeziku imamo veoma bogatu tradiciju. Kroz cio srednji, pa i jedan dio novoga vijeka *Mali časoslov* bio je u nas veoma proširen i gotovo jedini molitvenik. *Brevijar* na staroslavenskom i *Psaltir* na staroslavenskom pa onda i na govorenom hrvatskom jeziku ima u nas jedanaest puta stoljetnu tradiciju. Šest stoljeća hrvatskog Lekcionara velika je škola u kojoj je naš narod odgojen u bogoslužju slušati Riječ Božju na svojem jeziku. U Primorskoj Hrvatskoj još danas ponegdje sav narod Božji moli ili pjeva dijelove Časoslova na hrvatskom jeziku. Zagrebačka je Crkva imala u srednjem vijeku svoj obred i svoj Misal, Obrednik i Brevijar. I naša *Cithara octocorda* svojevrsan je kapital. Na glazbenom polju nismo ni izdaleka tako bogati, pogotovo što se himana tiče, ali ima dvadesetak dobrih napjeva koji se mogu zgodno upotrijebiti za pjevanje himana.¹⁶

Sve bi to trebalo ne samo čuvati, nego skupljati, sistematizirati, usavršavati, ponovno oživjeti i ugrađiti u sadašnju obnovu.

Zaključak

»Paulus episcopus plebi Dei«. Pod tim je naslovom u časopisu *Notitiae*¹⁷ prikazan novi *Rimski misal*. Kao što je »Sixtus episcopus plebi Dei« na uspomenu Marijina bogomaterinstva, definirana na Efeškom saboru, postavio mozaik u bazilici Svete Marije Velike u Rimu, tako je Pavao VI narodu Božjemu pružio dokumenat njegova bogosinovstva u *Rimskom misalu, Časoslovu* i drugim liturgijskim knjigama. Dokumentat u kojem je zapisan oblik molitve i pravilo vjere što je narod Božji kroz vjekove crpi iz Riječi Božje. Na dva je primjera u ovom referatu pokazano kako su te knjige plod ozbiljna razmišljanja i studija Crkve i u ove naše dane i kao takve ih, prema tome, treba ozbiljno uzeti i prostudirati pa onda iz njih moliti tako da nam sve to uskoristi za obraćenje, obnovu i duhovni napredak bez kojega neće i ne može biti nikakvih plodova od ovih knjiga. Bilo bi sasvim promašeno samo naučiti nove rubrike, materijalne preinake Misala, Časoslova ili Obrednika, jer one su samo znak i posljedica novoga nazora na život i molitvu Crkve uopće. Jer, nisu posrijedi samo obredi što obnavljaju uspomene na neke povijesne događaje. U bogoslužju se slave događaji spasenja, Pasha-prolazak Gospodnji, pa treba pažljivo osluškiivati sve nijanse njegova glasa što iznenađuje, izaziva, poziva, potiče, a treba i naći odgovarajuće načine odgovora, izražaja, stavova, sumišljanja, sin-tonizacije s njime.

To pak pretpostavlja i traži jedno neprestano biblijsko i liturgijsko odgajanje, prementaliziranje, kako to naglašuje i sama konstitucija *Sacrosanctum Concilium* (br. 24 i 90). A teškoće koje ćemo na tom putu susretati posvijestit će nam kako, na kraju, uza sva pomagala, svaka molitva — i »privatna« i liturgijska — ima svojih poteškoća, što proizlaze iz čovjekove ljudskosti. I da stoga nema molitve bez askeze i bez duboka povjerenja u Duha koji nam je dan i koji u nama moli, liječi našu slabost i kliče »Abba — Oče!«

¹⁶ Upućujem na ono što u tom pogledu govori Dr. Bonaventura Duda u intervjuu koji je dao u *Effath* 1972, br. 15, str. 7—10 pod naslovom: »Tko zna što je Bog sačuvao da otkrije našoj generaciji!«

¹⁷ *Notitiae* 6 (1970), 161—168.